

Васиньова Н.С. Тенденції розвитку теорії управління закладами вищої освіти в Україні (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття) Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. – Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2019. – Вип. 24. Том 1. – 194 с. (Index Copernicus).

УДК 378.014.6(477)«19/20»

Надія ВАСИНЬОВА,

orcid.org/0000-0002-7019-024

асистент кафедри публічної служби та

управління навчальними й соціальними закладами

Навчально-наукового інституту публічного управління,

адміністрування та післядипломної освіти

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(м. Старобільськ)

(Харків, Україна) ned1235@ukr.net

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

Стаття містить результати дисертаційної роботи на тему «Розвиток теорії управління вищими навчальними закладами в Україні (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття)». Застосування своєрідного алгоритму та методів дослідження дозволило авторці здійснити реконструкцію предмета дослідження останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. в Україні, визначити об'єктивні кількісні та якісні характеристики розвитку теорії управління ЗВО в той чи той період часу та з'ясувати тенденції розвитку теорії управління закладами вищої освіти у вітчизняній науці.

Ключові слова: тенденція, особливості, розвиток теорії управління, заклади вищої освіти, тенденції розвитку.

Nadiya VASINOVA,

orcid.org/0000-0002-7019-024

assistant of the public service and management of educational and social institutions department of the Educational and Scientific Institute of Public

Administration, Administration and Postgraduate Education

State Institution «Lugansk National Taras Shevchenko University»

(Starobelsk)

(Kharkiv, Ukraine) ned1235@ukr.net

**TRENDS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS' ANAGEMENT
THEORY DEVELOPMENT IN UKRAINE (LAST QUARTER OF XX – THE
BEGINNING OF THE XXI CENTURY)**

The article contains the results of the dissertation «Higher education institutions' management theory development in Ukraine (the last quarter of the XX – the beginning of the XXI century)». The search, systematization and comprehensive analysis of a large scope of documents, which highlights the issues of the formation and development of the higher education institutions' management theory, have been actualized with the help of solid, monographic, selective methods and method of the main scope.

Reconstruction of the research subject historical development of the last quarter of the XX – the beginning of the XXI century in Ukraine, has been carried out on the basis of analysis of publications, indexes, monographs, abstracts, dissertations, in which philosophers, teachers, managers during this period represented the results of their researches, in particular, various aspects of educational institutions management.

The author has clarified the essence and content of the concept «tendency», «feature», the peculiarities of the last quarter of the 20th – the beginning of the 20th century scientists' representations about the essence of the higher education institutions' management theory has been systematized and the place of these

scientific developments in the historical development of the higher education institutions' management theory has been determined, and the internal and external factors that determine the higher education institutions' management theory in Ukraine in the investigated period have been specified. Application of a peculiar algorithm and research methods has allowed to determine the objective quantitative and qualitative characteristics of the higher education institutions' management theory development in Ukraine at one or the same time and to find out trends in the higher education institutions' management theory development in the native science.

Key words: tendency, peculiarities, management theory development, higher education institutions, tendencies of development.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 р. метою реформування є створення привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої до Європейського простору вищої освіти та Європейського дослідницького простору. До 2020 р. передбачена модернізація та професіоналізація управління вищою освітою шляхом вирішення проблеми дебюрократизації системи управління, приведення діяльності МОН України відповідно до Конституції України та суттєвої реорганізації роботи освітнього міністерства [Національна стратегія].

Реалізація реформ у сфері вищої освіти й у системі управління нею, а також зміни, що відбуваються у вітчизняному законодавстві, вимагають і комплексного перегляду теоретико-методологічних засад управління закладами вищої освіти в Україні, і аналізу головних тенденцій розвитку теорії управління ЗВО у вітчизняній науці з метою виокремлення її особливостей, напрямів подальшого розвитку, прогнозування стратегії розвитку освітнього закладу та створення ефективної моделі його управління.

Невипадково, що до одного із ключових завдань Стратегії, яке потребує вирішення, належить забезпечення ефективного управління закладами освіти та надання якісної вищої освіти.

Проведений аналіз здійснено в межах теми наукової роботи «Розвиток теорії управління вищими навчальними закладами в Україні (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття)». Період, що розглядається, характеризується відокремленням теорії управління закладів вищої освіти від інших складників теорії управління освітою, формуванням її певних особливостей і тенденцій розвитку. Отже, від їх з'ясування залежить не тільки розуміння історичного розвитку управлінської теорії, а й визначення напрямів подальшого розвитку теорії управління ЗВО та її вплив на модернізацію вищої освіти. Саме тому необхідний аналіз головних тенденцій розвитку теорії управління ЗВО у вітчизняній науці.

Теоретико-методологічні засади управління закладами вищої освіти в Україні останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. не були предметом ґрунтовного дослідження.

Аналіз досліджень. У досліджуваній період західні науковці в різні історичні періоди розглядали питання соціального управління й формулювали теоретичні засади науки управління (Ч. Барнард, М. Вебер, П. Друкер, О. Мейо, П. Сенге, Ф. Тейлор, А. Файоль, Л. Уайт та ін.).

Питання управлінської діяльності в освіті та різні аспекти теоретико-методологічних засад управління закладами вищої освіти розглядали: В. Алфімов, І. Анненкова, В. Бегей, Є. Березняк, А. Бондар, В. Бондар, Т. Борова, Ю. Васильєва, О. Галус, М. Данилевський, Л. Даниленко, В. Демчук, Д. Демідов, Т. Десятов, В. Дубровін, А. Димитрієв, Г. Єльнікова, О. Коберник, О. Кузьміна, Н. Коломінський, Л. Коробович, В. Маслов, О. Мармаза, А. Орлов, Н. Островерхова, В. Пікельна, А. Прокопенко, Т. Рабченюк, А. Прокопенко, Т. Сорочан, В. Сухомлинський, Б. Тевлін, А. Харківська, Є. Хриков, М. Черпінський, П. Яременко, П. Ясінець та ін.

Розкриттю історико-педагогічних проблем управління закладами вищої освіти сприяють дослідження таких науковців, як: О. Адаменко, Л. Білий, М. Донченко, Г. Кловак, Н. Нижник, О. Савченко, Т. Теловата, Н. Терентьєва, О. Ткаченко.

Мета статті – визначення особливостей і тенденцій розвитку теорії управління закладами вищої освіти в Україні останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел переконливо засвідчує, що в досвіді управління закладами вищої освіти є чимало негативних явищ, які не відповідають сучасним уявленням про управління закладами вищої освіти; усе ще зберігається традиційне управління ЗВО; присутні стереотипи й застарілі установки управлінського мислення. Зазначене перебуває в суперечності з реальністю та перешкоджає розвитку теорії управління закладами вищої освіти.

У контексті викладеного зауважимо, що актуальність наукових розвідок проблем управління закладами вищої освіти зумовлена чинниками і теоретичного, і практичного характеру.

Для обґрунтованих висновків потрібно з'ясувати сутність ключових понять наукової роботи та дати їх визначення.

Відтак, у Словнику української мови зазначено, що тенденція – це 1. Напрямок розвитку чого-небудь; 2. Прагнення, намір, властиві кому-, чому-небудь. 3. Провідна думка, ідея художнього, наукового й т. ін. твору; ідейне спрямування; 4. Упереджена думка, ідея, теза, що не впливає логічно з самого розвитку подій, з художніх образів, а нав'язується читачеві [Словник УМ].

У нашому дослідженні під тенденцією ми розуміємо – можливість розвитку подій у певному напрямі. Тобто зберігання ідей, положень, концепцій, схильних до змін (зростання), які переходять з одного етапу в наступний.

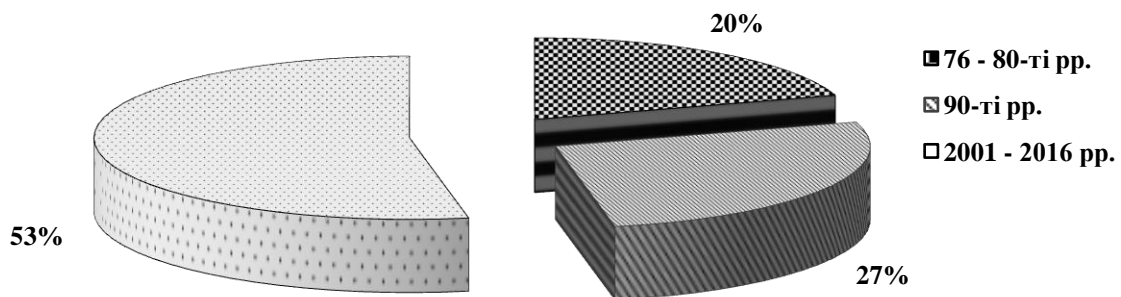
Тенденції розвитку теорії управління закладами вищої освіти в Україні останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. можна визначити, тільки аналізуючи процеси, що відбуваються у вітчизняній науці. Змістовний аналіз розвитку теорії управління вищими навчальними закладами дозволив схарактеризувати його особливості в Україні.

Своєю чергою, особливість – це характерна риса, ознака, властивість кого-, чого-небудь [Словник УМ]. Тобто це визначення властивостей розвитку теорії

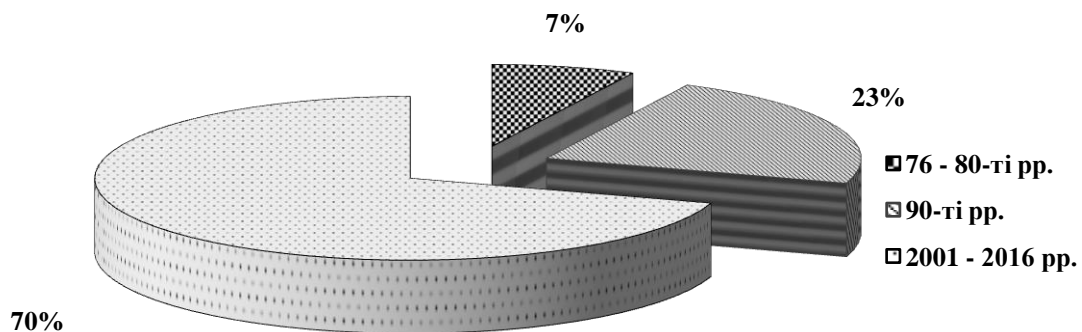
управління ВНЗ останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. і з'ясування специфіки її розвитку в цей час.

Загалом нами було проаналізовано близько 900 назв книг, публікацій, дисертаційних і монографічних праць з теорії управління освітніми закладами за етапами: 76–80-ті рр. – 90-ті рр. – 2001–2016 рр.

Ми формували вибірку окремо по кожному виду досліджуваних джерел: книги та монографії, публікації, дисертації з проблеми управління освітніми закладами, зокрема закладами вищої освіти останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. (див. рис. 1–3).

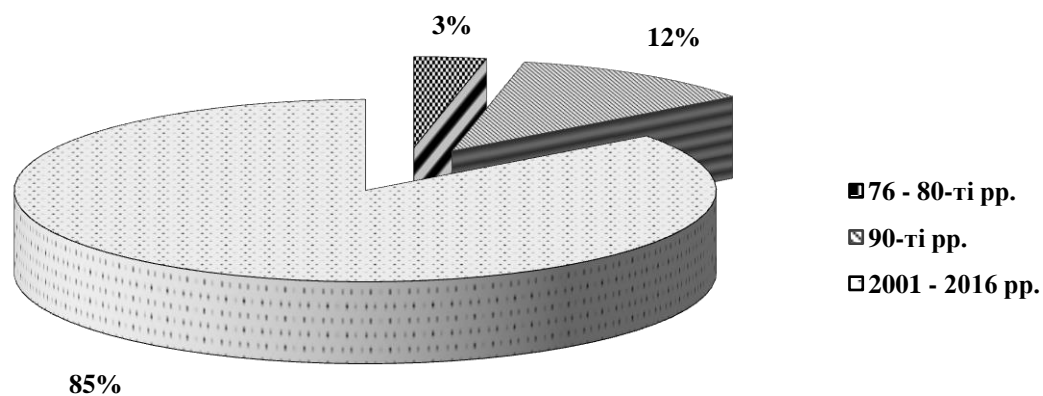
Рис 1. Відсоткове співвідношення кількості книг (підручників), монографій, методичних рекомендацій за етапами

Рис 2. Відсоткове співвідношення кількості наукових статей за етапами

Однією з головних подій у 2001–2016 рр., що вплинуло на кількість досліджень з розвитку теорії управління ВНЗ, є запровадження освітньо-кваліфікаційного рівня магістр за спеціальністю «Управління навчальним закладом» (2001 р.) та наукової спеціальності 13.00.06 – «Теорія і методика управління освітою» (2005 р.), за якою проводяться захисти дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук та організовується робота аспірантури й докторантури. Це також зумовило формування інфраструктури наукової спеціальності, появу наукових шкіл, підрозділів, спеціалізованих учених рад, наукових часописів, процедур визначення, затвердження, фінансування тем індивідуальних та колективних досліджень, проведення наукових конференцій.

Співвідношення кількості кандидатських і докторських дисертацій за етапами показано на рис. 3.

Рис. 3. Відсоткове співвідношення кількості кандидатських і докторських дисертацій за етапами

Характерною рисою 70 – 80-х років був екстенсивний шлях розвитку теорії управління закладами освіти в Україні – збільшення кількості науковців, кількості наукових робіт і локальних досліджень. У цей період розпочалася переорієнтація праць учених з опису й узагальнення окремого практичного досвіду на глибоке теоретичне обґрунтування тих чи тих аспектів теорії внутрішньошкільного управління та їх експериментальну перевірку (Адаменко, 2006: 217–218).

Незважаючи на те, що більшість публікацій цього етапу була присвячена управлінню школою й діяльності вчителів та керівників шкіл, а в управлінській практиці переважали методи прямого впливу на вчителів, серед тематики публікацій з'явилися нові, важливі для внутрішньошкільного управління проблеми.

Так, з'ясовано, що у встановленні та розвитку теорії управління ЗВО в Україні провідну роль відіграла теорія і практика внутрішньошкільного управління, основні концепції якої служили орієнтиром розвитку теорії управління закладами вищої освіти в майбутньому. Але відзначимо, що аналіз тематики й змісту джерел свідчить про емпіричний шлях формування теорії управління школою та відсутність будь-якого внеску із положень західної теорії менеджменту.

До головних особливостей 90-х рр. та чинників, які вплинули на розвиток теорії управління закладами вищої освіти, ми відносимо:

- створення Академії педагогічних наук України;
- формування факультету з перепідготовки зі спеціальності «Організатор освіти» з присвоєнням кваліфікації «Організатор освіти»;
- запровадження теорії управління, яка будується на концепції «створення умов»;
- переорієнтація теорії управління в Україні на світові тенденції розвитку менеджменту.

Аналіз наукових праць 90-х рр. ХХ ст. дає підстави визначити цей етап активізації пошуку початком становлення та накопичення знань з теорії управління закладами вищої освіти та подальшої розробки цих положень згідно з теорією менеджменту. Порівняно з 76–80-ми рр., у 90-ті рр. створюються більш сприятливі умови для вчених у дослідженні розвитку теорії управління ЗВО в Україні. Проте до кінця 90-х рр. ще не склалася цілісна концепція управління ВНЗ в Україні.

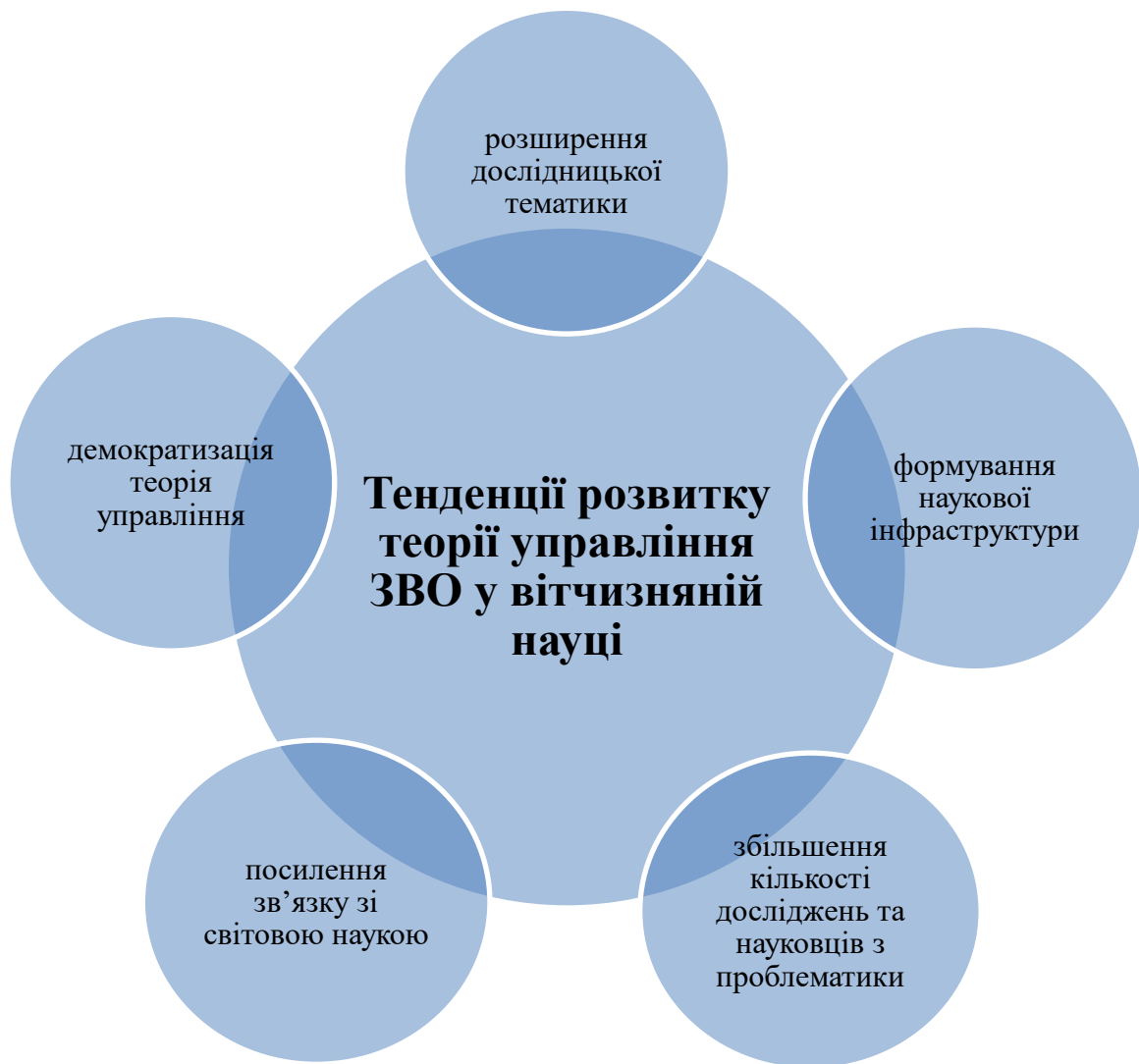
Розгляд управлінської літератури 2001–2016 рр. допомагає виокремити певні характерні риси цього етапу: відбувається демократизація теорії

управління навчальними закладами; переорієнтація теорії управління в Україні на світові тенденції розвитку; збільшення науковців і публікацій з питань управління вищими навчальними закладами; спостерігається загальне збільшення захищених дисертацій, опублікованих книг (посібників) та статей, з'являються колективні, комплексні дослідження, до яких залучаються і викладачі, і керівники закладів вищої освіти, що свідчить про посилення уваги вчених до питань управління вищими навчальними закладами.

Особливістю цього етапу стало те, що паралельно реалізуються два процеси: обґрунтування численних аспектів управління закладами вищої освіти та формування теорії управління всіма типами освітніх установ. Саме таке співвідношення цих процесів прискорює розвиток і теорії управління ВНЗ, і цілісної теорії управління освітою. Така ситуація відповідає об'єктивній тенденції розвитку світової науки – диференціації та інтеграції наукового знання.

Проведений історико-педагогічний аналіз дає підстави визначити головні тенденції розвитку теорії управління вищими навчальними закладами в Україні останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. (рис. 4).

Рис. 4. Тенденції розвитку теорії управління вищими навчальними закладами в Україні останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст.

Отже, до загальних тенденцій розвитку теорії управління вищими навчальними закладами в Україні останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. ми відносимо: розширення дослідницької тематики, збільшення кількості досліджень та науковців з проблематики, формування наукової інфраструктури, посилення зв'язку зі світовою наукою, демократизацію теорії управління.

Висновки. Ефективне функціонування закладів вищої освіти на сучасному етапі ми розглядаємо через призму новітніх світових тенденцій, що супроводжується і переглядом теоретико-методологічних засад управління, і аналізом головних тенденцій розвитку теорії управління ЗВО у вітчизняній

науці з метою вдосконалення організаційної структури, прогнозування ефективності запропонованої під час реформування моделі управління закладами вищої освіти та її впровадження.

Проведений аналіз дозволив визначити, що теорія управління закладами вищої освіти в Україні останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. розвивалася шляхом поступового накопичення окремих фактів (редукціоналістський підхід) і подальшої систематизації, узагальнення, побудови цілісних управлінських теорій (холістський підхід).

Також є підстави вважати, що сьогодні в українській педагогічній науці створилися сприятливі умови для подальшого розвитку теорії управління вищими навчальними закладами й запровадження цих ідей (положень) у практику, що сприятиме підвищенню ефективності освітньої діяльності управління закладами вищої освіти в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко О. В. Розвиток педагогічної науки в Україні в другій половині ХХ століття (1950 – 2000 рр.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Адаменко Олена Вікторівна. – Луганськ, 2006. – 612 с.

2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 14.02.18.

3. Особливість [Електронний ресурс] // Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970 – 1980). – Режим доступу :

<http://sum.in.ua/s/osoblyvistj>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 23.05.19.

4. Тенденція [Електронний ресурс] // Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970 – 1980). – Режим доступу :

<http://sum.in.ua/s/tendencija>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 23.08.18.

REFERENCES

1. Adamenko O. V. Rozvytok pedaghoghichnoi nauky v Ukpaini v dpughii polovyni XX stolittia (1950 – 2000 rr.) : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.01 [The development of modern education in Ukraine in the second half of the 20th century (1950 – 2000 years.): Dis. ... Dr. of Education: 13.00.01] / Adamenko Elena Victorivna. – Luhansk, 2006. – 612 p. [in Ukrainian].

2. Natsionalna strateghia rozvytku osvity v Ukraini na 2012 – 2021 roky [National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012 – 2021] [Electronic resource]. – Access mode:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. – Title from the screen. – Date of application: 14.02.18.

3. Osoblyvist [The Feature] [Electronic resource] // Dictionary of the Ukrainian language. Academic Explanatory Dictionary (1970 – 1980). – Access mode:

<http://sum.in.ua/s/osoblyvistj>. – Title from the screen. – Date of application: 23.05.19.

4. Tendencija [The trend] [Electronic resource] // Dictionary of the Ukrainian language. Academic Explanatory Dictionary (1970 – 1980). – Access mode:

<http://sum.in.ua/s/tendencija>. – Title from the screen. – Date of application: 23.08.18.